

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΟΥ

Η ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΚΗΣ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗΣ ΣΤΗ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ*

Στην ανακοίνωση αυτή τονίζεται η αναγκαιότητα της εμπειρικής διερεύνησης του λόγου και επισημαίνονται τα προβλήματα και οι περιορισμοί μιας τέτοιας μελέτης.

Τα κύρια σημεία που αποτελούν το περίγραμμα αυτής της ανακοίνωσης είναι:

1. Η αναγκαιότητα της εμπειρικής διερεύνησης
2. Μεθοδολογία της εμπειρικής μελέτης
 - A. α) Επιλογή ομιλητών, β) καταστάσεων, γ) γλωσσικών μεταβλητών.
 - B. Επιλογή κειμένων: α) μελέτη corpus, επεξεργασία ερωτηματολογίων, β) είδη κειμένων.
 - Γ. Αναγνώριση μεταβλητών και παραλλαγών τους.
 - Δ. Επεξεργασία αριθμητικών δεδομένων.
 - E. Ερμηνεία των αποτελεσμάτων.
3. Προβλήματα - Συμπεράσματα.
 1. Η εμπειρική διερεύνηση του λόγου έχει στενή σχέση με την κοινωνιο-γλωσσολογία και, για τους γλωσσολόγους που ενδιαφέρον τους είναι η δο-

* Διάλεξη που έγινε στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων στις 25 Ιανουαρίου 1988.

μή της γλώσσας, η διερεύνηση αυτή συνεισφέρει σημαντικά, παρέχοντας εμπειρικά δεδομένα που πρέπει να συσχετισθούν με πρόσφατες γλωσσικές θεωρίες. Η εμπειρική μελέτη των γλωσσικών φαινομένων είναι, για πολλούς, πρωτοποριακό χαρακτηριστικό της λειτουργικής γραμματικής. Πρωτοεμφανίστηκε στη μελέτη του A. Martinet το 1945 και επιβεβαιώνεται στην πλειοψηφία των έργων του (1955, 1960, 1962). Στο πρώτο του έργο τα εμπειρικά δεδομένα είναι απλώς περιγραφικά, ενώ στα επόμενα επιχειρείται η σύνδεση της συχνότητας των φαινομένων με τη θεωρητική τους σπουδαιότητα.

Ο Fr. François (1977) αποδίδει σπουδαιότητα στα εμπειρικά δεδομένα διότι δεν είναι δυνατό να μελετηθεί η εξέλιξη της γλώσσας χωρίς να λαμβάνονται υπόψη μετατροπές στη συχνότητα των δομών.

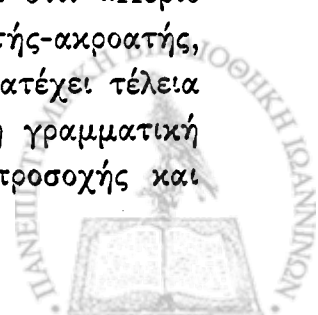
Η Den. François (1974) ανάλυσε ένα ιδιόλεκτο που μας δίνει μεγάλο αριθμό πληροφοριών για τις γλωσσικές μονάδες.

Ο M. Mahmoudian (1976) πρότεινε να συνδεθεί στενά η έννοια της συχνότητας με την ατομική ή κοινωνική ποικιλία των γλωσσικών φαινομένων.

Η αναφορά μόνο στους παραπάνω γλωσσολόγους δε σημαίνει ότι η χρήση εμπειρικών μελετών δεν έγινε κι από άλλους ερευνητές. Όμως από τους περισσότερους (Jean David, Robert Martin 1977, Charles Muller 1979) έχουμε εργασίες ανεπαρκείς στη σύνδεσή τους με κάποια γλωσσική θεωρία αν και πλούσιες σε στατιστικά στοιχεία. Εκθέτουν δηλαδή πολύτιμα μοντέλα στατιστικής χωρίς να επεκταθούν στο επίπεδο της συσχέτισής τους με κάποια γλωσσική θεωρία.

Από την άλλη μεριά, οι εκπρόσωποι της γενετικής - μετασχηματιστικής γραμματικής προσπαθούν να ελέγξουν την κρίση του ερευνητή σε μεμονωμένες υποτιθέμενες προτάσεις της γλώσσας. Το κύριο ερώτημά τους είναι πως να εισάγουν αυτά τα υποτιθέμενα δεδομένα σε μια γραμματική με την ελάχιστη απώλεια σε γενικότητα ή οικονομία. Τέτοια ερωτήματα συνήθως αποτελούν μικρό μέρος στη δική μας προβληματική. Είναι δύσκολο αν όχι αδύνατο κατά τον Chomsky, να διακριθεί η αποδεκτότητα των φράσεων στη μόνη βάση της πιθανότητας εμφάνισής τους. Η θέση του είναι ξεκάθαρη: η εμπειρική διερεύνηση επιτρέπει να μελετήσουμε τη χρήση της γλώσσας, όχι όμως τη δομή της.

Ο Chomsky στη μελέτη του (1965, σ. 3-4) υποστηρίζει ότι: «Κύριο μέλημα της γλωσσολογικής θεωρίας είναι: ο ιδεώδης ομιλητής-ακροατής, μέσα σε μια απόλυτα ομοιογενή κοινότητα ομιλίας, ο οποίος κατέχει τέλεια τη γλώσσα της και δεν επηρεάζεται από άσχετες ως προς τη γραμματική συνθήκες όπως: περιορισμούς της μνήμης, μετατόπιση της προσοχής και

του ενδιαφέροντος, λάθη (τυχαία ή τυπικά) τη στιγμή που εφαρμόζει τη γλωσσική του γνώση στην πράξη του λόγου».

Η προσωπική εμπειρία δίνει πλούσιες πληροφορίες για τη γλώσσα όμως ακόμα και για τον ιδεώδη ομιλητή ενδέχεται να είναι λανθασμένη στον τρόπο με τον οποίο την ερμηνεύει: ένας ομιλητής δεν έχει επίγνωση της πλατιάς ποικιλίας του λόγου που ακούει στην καθημερινή ζωή. Η προσωπική εμπειρία, επίσης, είναι μια περιορισμένη βάση από την οποία μπορούμε να γενικεύσουμε για τα γλωσσικά φαινόμενα μέσα στην κοινωνία.

Η επιμονή μας στην αναγκαιότητα της εμπειρικής διερεύνησης οφείλεται στο ότι χωρίς αυτήν η γλωσσική έρευνα θα περιοριζόταν στην εξαγωγή υποθέσεων βασισμένων στη διαίσθηση του ερευνητή. Στη δική μας μελέτη η προσοχή επικεντρώνεται στην παρατήρηση της ομιλούμενης γλώσσας: σκοπός μας είναι η μελέτη των ποικιλιών του λόγου έτσι όπως πραγματώνονται. Πιο συγκεκριμένα, για κάποιο φαινόμενο υπάρχει ένας προκαθορισμένος κατάλογος γλωσσικών μεταβλητών (variables) - στοιχείων δηλαδή που εκ των προτέρων είναι γνωστό ότι έχουν διαφορετικές πραγματώσεις (π.χ. λέξεις με δύο τύπους: (υποκείμενο): του υποκείμενου, του υποκειμένου. Για κάθε μεταβλητή υπάρχει ένας κατάλογος παραλλαγών (variants) - οι εναλλακτικές μορφές που χρησιμοποιούνται - και ο ερευνητής ελέγχει στα κείμενά του ποιές παραλλαγές χρησιμοποιούνται για κάθε μεταβλητή.

Η εμπειρική διερεύνηση θα μπορούσε να λεχθεί, αποσκοπεί στη συγκριτική μελέτη των κειμένων. Για παράδειγμα, είναι δυνατό να έχουμε εκατό μαγνητοφωνήσεις διαφορετικών ανθρώπων που μιλούν για παρόμοιες καταστάσεις, και έναν κατάλογο δέκα γλωσσικών μεταβλητών, που γνωρίζουμε ότι θα εμφανίσουν διάφορες παραλλαγές από το ένα κείμενο στο άλλο. Αφού μελετήσουμε τα κείμενα αναγνωρίζοντας τις παραλλαγές κάθε μεταβλητής, μπορούμε να ομαδοποιήσουμε τα κείμενα ανάλογα με τη χρήση των παραλλαγών.

Συμπερασματικά, ο λόγος πρέπει να μελετηθεί εμπειρικά, διότι:

- 1) σε κάθε κείμενο δεν υπάρχει μόνο μια παραλλαγή για μια μεταβλητή,
- 2) οι διαφορετικές παραλλαγές είναι δυνατό να τοποθετηθούν σε μια κλίμακα ανάλογα με το πόσο συχνά εμφανίζονται (τα δεδομένα είναι δυνατό να ιεραρχηθούν), και
- 3) οι σχέσεις ανάμεσα σε διαφορετικές μεταβλητές είναι επίσης θέμα διαβάθμισης.

Όλα αυτά προϋποθέτουν μια ποσοτική ανάλυση των δεδομένων με τη χρήση κατάλληλων στατιστικών τεχνικών. Μια συνέπεια λοιπόν της προσφυγής στην εμπειρική διερεύνηση είναι η απόδοση στατιστικής αξίας στη γλωσσική δομή. Αυτό γίνεται και σε άλλες επιστήμες όπου η δημιουργία εμπειρικών μοντέλων συνοδεύεται με στατιστική αξιολόγηση των αποτελεσμάτων προς παρατήρηση.

Η εμπειρική διερεύνηση καλύπτει ποικίλα πεδία δραστηριότητας του γλωσσολόγου και του επιτρέπει την περιγραφή μιας γλώσσας με βάση τη μελέτη διαφορετικών corpus ή την επεξεργασία ερωτηματολογίων ή το συνδυασμό corpus και ερωτηματολογίων.

Θα πρέπει να τονιστεί ότι οποιαδήποτε εμπειρική διερεύνηση αναγκαστικά είναι συγκεκριμένη. Καταφεύγοντας δηλαδή κανείς στον τομέα της εμπειρικής διερεύνησης αυξάνει τις πιθανότητες να επιτύχει υψηλό δείκτη ακρίβειας εκτίμησης του συγκεκριμένου φαινομένου που εξετάζεται κάτω από συγκεκριμένη οπτική γωνία. Βέβαια, δεν είναι δυνατό να διερευνηθούν άλλες πλευρές του ίδιου φαινομένου. Αναγκαστικά ο ερευνητής επιλέγει ορισμένα ερωτήματα και διαχωρίζει άλλα - σύμφωνα με τη διαίσθησή του - που δεν παρουσιάζουν κανένα ή ελάχιστο ενδιαφέρον. Αυτή η επιλογή προϋποθέτει την ύπαρξη θεωρητικών μοντέλων. Τα μοντέλα αποτελούν τον ενδιάμεσο κρίκο ανάμεσα στη θεωρία και την εμπειρία.

2. Μεθοδολογία

Α. Επιλογή ομιλητών, καταστάσεων και γλωσσικών μεταβλητών.

Η επιλογή των ομιλητών, των καταστάσεων και των γλωσσικών μεταβλητών αφορά ορισμένες σημαντικές αποφάσεις που σε κάποιο βαθμό υπαγορεύονται από υποθέσεις για τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Υπάρχουν βέβαια εδώ σημαντικά μεθοδολογικά προβλήματα: πως οριοθετούμε την ηλικία, πώς ταξινομούμε τα επαγγέλματα, πως προσδιορίζουμε τις καταστάσεις έτσι ώστε να είναι σταθερές, πως ορίζουμε μια γλωσσική μεταβλητή (Hudson, 1980).

α) Επιλογή ομιλητών

Οι ομιλητές είναι δυνατό να ταξινομηθούν σύμφωνα με την ηλικία, περιοχή προέλευσης, κοινωνική τάξη (ή επάγγελμα) και φύλο. Καθεμιά από τις παραπάνω διαστάσεις σχετίζεται με τη γλώσσα. Με άλλα λόγια σε κάθε

έκφραση, ο λόγος του ομιλητή μπορεί να ειπωθεί ως μια πράξη ταυτότητας (act of identity) σε ένα πολυδιάστατο σύνολο.

Ο κοινωνικός χαρακτήρας της γλώσσας είναι κοινής αποδοχής. Τα γλωσσικά φαινόμενα είναι κοινά στο κοινωνικό σύνολο. Όμως, η κοινωνία αποτελείται από άτομα. Έτσι, η γλωσσική συμπεριφορά του κάθε ομιλητή είναι σημαντική για δύο λόγους: α) προκειμένου να κατανοήσουμε τη συμπεριφορά συνόλου ομιλητών πρέπει να μελετήσουμε τη συμπεριφορά του κάθε ομιλητή, και β) ποτέ δύο ομιλητές δεν έχουν την ίδια γλωσσική συμπεριφορά. Οι διαφορές ανάμεσά τους ποικίλλουν από τις πιο τετριμένες μέχρι τις πιο σημαντικές. Συνεπώς, ο τρόπος έκφρασης του κάθε ομιλητή είναι μοναδικός διότι το κάθε άτομο αποτελεί ένα ξεχωριστό μοντέλο της κοινότητας στην οποία ζει που αντικατοπτρίζει τη δική του προσωπική εμπειρία. Έτσι τα γλωσσικά δεδομένα δεν είναι ομοιογενή. Παρουσιάζουν ποικιλία ατομική και κοινωνική, που μας επιτρέπει να διαπιστώσουμε τη διαβάθμιση αυτών των δεδομένων.

Στο ατομικό επίπεδο όσο πιο βέβαιη είναι η διαίσθηση του ομιλητή για ένα γλωσσικό στοιχείο, τόσο πιο σημαντικό είναι αυτό το στοιχείο. Όσο πιο ασταθής είναι η διαίσθηση του, τόσο λιγότερο σημαντικό είναι το εν λόγω στοιχείο.

Στο κοινωνικό επίπεδο, όταν για ορισμένα γλωσσικά στοιχεία οι ομιλητές έχουν τις ίδιες διαισθητικές αντιδράσεις, τότε τα γλωσσικά στοιχεία κατατάσσονται στις ζώνες συμφωνίας. Αντίθετα, όταν για ορισμένα στοιχεία παρατηρούμε ποικιλία χρήσεων μέσα στην κοινότητα, τότε τα ταξινομούμε στις ζώνες διαφωνίας.

Τη σχέση των παραπάνω όρων μπορούμε να τη δούμε σχηματικά ως εξής: (M. Mahmoudian, 1981).

ΚΕΝΤΡΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ

Αυστηρότητα			Γενικότητα	
	συμφωνία	βεβαιότητα		διαδεδομένο
εξωγενής ιεραρχία	κοινωνικό επίπεδο	ψυχικό / ατομικό επίπεδο	ενδογενής ιεραρχία	συχνότητα ενσωμάτωση
	διαφωνία	δισταγμός		σπάνιο
Χαλαρότητα			Περιορισμός	

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ

Συνήθως, η ατομική βεβαιότητα και η κοινωνική συμφωνία συμβαδίζουν, όπως συμβαδίζουν ο δισταγμός και η διαφωνία. Δηλαδή, όταν το άτομο έχει σαφή διαίσθηση διαπιστώνουμε υψηλό βαθμό συμφωνίας στο κοινωνικό σύνολο και οι γλωσσικές περιοχές χαρακτηρίζονται από αυστηρή δομή. Η διαφωνία είναι πιο έντονη όταν το άτομο δείχνει διστακτικότητα: αυτές οι περιοχές έχουν χαλαρή δομή. Οι όροι βεβαιότητα και συμφωνία (καθώς και οι δισταγμός και διαφωνία), που αναφέρονται στη σταθερότητα (και στην ποικιλία) των φαινομένων και που έχουν σχέση με τη συμπεριφορά και τη διαίσθηση των ομιλητών, ανήκουν στην εξωγενή ιεραρχία.

Τα γλωσσικά στοιχεία υπόκεινται σε διαβάθμιση. Αυτή βασίζεται στο γενικό ή στον περιορισμένο χαρακτήρα των γλωσσικών στοιχείων. Συνήθως, ένα γενικό στοιχείο είναι ιεραρχικά ανώτερο από ένα περιορισμένο, διότι έχει μεγάλη συχνότητα, ενώ ένα περιορισμένο σπάνια χρησιμοποιείται. Η διάκριση γενικότητα/περιορισμός αναφέρεται στην ενδογενή ιεραρχία.

Η υψηλή ή χαμηλή συχνότητα δεν ερμηνεύει πάντοτε την αυστηρότητα ή χαλαρότητα της δομής. Υπάρχουν, για παράδειγμα, στην ελληνική γλώσσα σπάνια ρήματα που η κλίση τους δεν παρουσιάζει πρόβλημα. Η εξήγηση που μπορεί να δοθεί εδώ είναι αυτό που ο Martinet ονομάζει ενσωμάτωση. Ένα στοιχείο είναι καλά ενσωματωμένο αν μοιράζεται τις ιδιότητές του με ένα μεγάλο αριθμό άλλων στοιχείων. Ενώ ένα στοιχείο δεν είναι καλά ενσωματωμένο όταν ο αριθμός των στοιχείων με τα οποία μοιράζεται τις ιδιότητές του είναι περιορισμένος ή μηδενικός. Έτσι, οι ενδογενείς ποικιλίες μπορούν να χαρακτηριστούν από τους δύο αυτούς παράγοντες: συχνότητα και ενσωμάτωση.

Υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στην εξωγενή και ενδογενή ιεραρχία (η γενικότητα και η αυστηρότητα συνήθως συμπίπτουν όπως ο περιορισμός και η χαλαρότητα, δηλαδή συχνά στοιχεία ή ενσωματωμένα είναι αυστηρά δομημένα, σε αντίθεση με στοιχεία χαλαρής δομής που δεν είναι συχνά ή ενσωματωμένα). Τα παράλληλα αποτελέσματα που θα προκύψουν, θα μας επιτρέψουν να προσδιορίσουμε τις κεντρικές και περιφερειακές περιοχές της γλωσσικής δομής.

Συνοψίζοντας, αποδεχόμαστε τη γλωσσική διαίσθηση και συμπεριφορά των ομιλητών ως απαραίτητο μέσο γλωσσικής έρευνας. Θεωρώντας αναγκαία τη διεξαγωγή εμπειρικών μελετών σε γλωσσολογικές αναλύσεις που βασίζονται στη γλωσσική διαίσθηση, είναι δυνατό να διαπιστωθεί, με βάση τη στατιστική ανάλυση, μια διαβάθμιση των δεδομένων.

β) Επιλογή καταστάσεων

Η επιλογή καταστάσεων της γλωσσικής επικοινωνίας εξαρτάται: (Μ. Σετάτος, 1987).

1) από ποικιλία: χώρου (σχολείο, υπηρεσία...), σκοπού (μίμηση, προσποίηση...), περιοχής, εθνότητας, κοινωνικής τάξης, θέσης (οικογένεια, επάγγελμα, σύλλογος...), φύλου, ηλικίας (γενιές: μικρά παιδιά, νέοι, ηλικιωμένοι...),....

2) από κατηγορίες ομιλίας: διάλογος, διάλεξη, κουτσομπολιό, θείο κήρυγμα, αφηγήσεις, τυποποιημένες ενέργειες (χαιρετισμοί και αποχαιρετισμοί, συλληπητήρια και συγχαρητήρια, αστεία, βρισιές...).

Η παραπάνω ποικιλία καθορίζει τα διάφορα επίπεδα ανάλογα με την περίπτωση και το σκοπό επικοινωνίας, η συστηματική μελέτη των οποίων θα μας επιτρέψει να καταλήξουμε σε ταξινόμηση των διαφοροποιήσεων κάποιου γλωσσικού φαινομένου.

γ) Επιλογή γλωσσικών μεταβλητών

Το γεγονός ότι ο ερευνητής αρχίζει με έναν προκαθορισμένο κατάλογο γλωσσικών μεταβλητών και των παραλλαγών τους, φανερώνει ότι αναμένει να εμφανιστούν παραλλαγές στα κείμενα που επέλεξε. Από τη στιγμή αυτή διατυπώνεται μια ποικιλία υποθέσεων και μοντέλων που αφορούν τις γλωσσικές μεταβλητές και τη συσχέτισή τους με τις κοινωνικές μεταβλητές (περιοχή, τάξη, φύλο).

B. Επιλογή κειμένων

α) Μελέτη corpus, επεξεργασία ερωτηματολογίων

Όταν αντικείμενο μελέτης μας είναι είτε το γραπτό κείμενο είτε ο προφορικός λόγος, αντιλαμβανόμαστε ότι τα στοιχεία δε συμπεριφέρονται με τον ίδιο τρόπο· ορισμένα εμφανίζονται συχνά στην αλυσίδα της ομιλίας και άλλα σπάνια. Κατά συνέπεια, είναι δυνατό να διαπιστωθεί μια διαβάθμιση ανάμεσα στα στοιχεία λαμβάνοντας υπόψη τη συχνότητα. Οι περιγραφές corpus συχνά δίνουν την ευκαιρία για τέτοιες έρευνες παρά το γεγονός ότι το κύριο μειονέκτημά τους είναι η ενδοσκόπηση. Η μελέτη corpus γνώρισε αρκετές μεταπτώσεις τις τελευταίες δεκαετίες. Αν και αποτελούσε α-

ναγκαία μέθοδο για κάθε δομική περιγραφή κατά τις δεκαετίες '40 και '50, δέχθηκε από τις αρχές της δεκαετίας του '60 κριτική από τη γενετική γραμματική.

Οι δυνατότητες όμως που παρέχει η μελέτη του corpus είναι πολλαπλές. Ορισμένες είναι:

- 1) να διαπιστωθεί ότι ορισμένα στοιχεία είναι πιο συχνά από άλλα, και ότι
- 2) τα στοιχεία είναι δυνατό να ταξινομηθούν (συνέπεια της 1). Η αξιολόγηση όμως των αριθμητικών δεδομένων που αποκτώνται από τη μελέτη ενός corpus δεν περιορίζεται σ' αυτά, διότι
- 3) ορισμένα αποτελέσματα μιας μελέτης ισχύουν και για άλλα corpus (για ένα σημαντικό τμήμα της συντακτικής δομής, τα αποτελέσματα αντιστοιχούν με τα αποτελέσματα άλλων corpus).

Γενικά, η ανάλυση του corpus είναι ένα είδος εμπειρικής διερεύνησης με την αυστηρή έννοια του όρου που βασίζεται στην έννοια της συχνότητας μέσω της οποίας επιτελείται η διαβάθμιση των στοιχείων. Επικαλείται δε την αρχή ότι αυτό που είναι συχνό στο λόγο συνήθως κατέχει μια προνομιούχο θέση στον ομιλητή. Πράγματι, πολυάριθμες ενδείξεις μας επιτρέπουν να διαπιστώσουμε ότι η συχνότητα ενός στοιχείου έχει σχέση με την υποστασή του στη γλώσσα. Έτσι, όσο πιο συχνό είναι ένα στοιχείο, τόσο πιο στέρεη είναι η δομή του στον ψυχισμό του ατόμου και της κοινότητας. Αντίθετα, σπάνια στοιχεία αντιστοιχούν σε χαλαρή, αβέβαιη και ποικίλη δομή.

Το corpus αποτελείται από ένα σύνολο δεδομένων τα οποία έχουν συλλεγεί υπό συγκεκριμένες συνθήκες, και πρέπει κατά το δυνατό να είναι «αντιπροσωπευτικό» της γλωσσικής συμπεριφοράς του πληθυσμού που ερευνάται. Εδώ προκύπτει το ερώτημα του βαθμού της αντιπροσωπευτικότητας ενός corpus. Πόσα corpora πρέπει να αναλύσει ο γλωσσολόγος για να έχει πλήρη εικόνα ενός γλωσσικού φαινομένου κι ως ποιο βαθμό τα αποτελέσματα της ανάλυσης ενός corpus μπορούν να γενικευτούν; Σ' αυτά τα ερωτήματα θάλεγε κανείς ότι όσο αυξάνεται η έκταση του corpus, τόσο αυξάνεται η ακρίβεια εκτίμησης των γλωσσικών φαινομένων του πληθυσμού απ' όπου προέκυψε το corpus που μελετούμε. Βέβαια, όταν μελετούμε ένα συχνό φαινόμενο π.χ. τη σημασιολογική χροιά των ρημάτων δεν είναι απαραίτητο να επεκτείνουμε πολύ το corpus, όταν όμως μας απασχολεί ένα περιθωριακό φαινόμενο ή ένα φαινόμενο για το οποίο υπάρχει υψηλός δείκτης αβεβαιότητας (π.χ. μια σπάνια σημασιολογική πτώση του υποκειμένου), τότε το corpus πρέπει να επεκταθεί.

Τα δεδομένα που διαθέτει ο γλωσσολόγος σ' ένα corpus δεν είναι δυνατό να δώσουν πλήρη εικόνα του υπό παρατήρηση φαινομένου. Ούτε και

είναι εφικτό να επεκτείνουμε διαρκώς το corpus προκειμένου να συναντήσουμε περισσότερες περιπτώσεις κάποιου περιφερειακού φαινομένου. Γι' αυτό, επακολουθούν έρευνες με τη βοήθεια ερωτηματολογίων, τα οποία είναι δυνατό να προσανατολιστούν προς οποιαδήποτε περιοχή κεντρική ή περιφερειακή.

Με βάση τη συμπεριφορά και / ή τη διαίσθηση των ομιλητών, τα ερωτηματολόγια χρησιμοποιούνται για να επιβεβαιωθούν ορισμένα κεντρικά φαινόμενα που συναντώνται στο corpus, αλλά και για να μελετηθούν φαινόμενα τα οποία είτε εμφανίζονται περιφερειακά στο corpus είτε δεν απαντώνται καθόλου. Πιο συγκεκριμένα, στα ερωτηματολόγια περιλαμβάνονται:

- α) περιπτώσεις κάποιου φαινομένου από το corpus για το οποίο η διαίσθηση των ομιλητών κρίνεται απαραίτητη προκειμένου να ερευνηθεί αν η διαίσθηση του ομιλητή και του ερευνητή συμπίπτουν ή δίστανται.
- β) περιπτώσεις κάποιου φαινομένου το οποίο είναι εκτός corpus, αλλά παρατίθεται στη βιβλιογραφία και για το οποίο η διαίσθηση του ομιλητή κρίνεται απαραίτητη προκειμένου το φαινόμενο να μελετηθεί και εμπειρικά.

Τα στάδια μιας έρευνας με ερωτηματολόγια είναι τα ακόλουθα: (Cl Javeau, 1982).

- 1) Προσδιορισμός του αντικειμένου της έρευνας.
- 2) Προηγούμενες έρευνες (τι έχει ήδη λεχθεί, μελέτη των αποτελεσμάτων τους).
- 3) Προσδιορισμός των υποθέσεών μας.
- 4) Προσδιορισμός του πληθυσμού που θα ερωτηθεί (ηλικία, μητρική γλώσσα, επάγγελμα, φύλο).
- 5) Δόμηση του ερωτηματολογίου (έκταση, επολογή της μεθόδου, των ερωτήσεων, διαμόρφωσή του).
- 6) Προ-έρευνα (συνήθως προηγείται του τελικού ερωτηματολογίου)
- 7) Διαμόρφωση του οριστικού ερωτηματολογίου.
- 8) Πραγματοποίηση της έρευνας.
- 9) Επεξεργασία των δεδομένων του ερωτηματολογίου (επιλογή του τρόπου επεξεργασίας τους: με υπολογιστή ή όχι).
- 10) Ανάλυση των αποτελεσμάτων (ερμηνεία τους).

Τα ερωτηματολόγια ενδέχεται να είναι δύο ειδών:

- A) μη-καθοδηγούμενης μορφής όπου οι ομιλητές διατυπώνουν τη γνώμη τους, τις απαντήσεις τους,
- B) καθοδηγούμενης μορφής όπου όλες οι πιθανές διατυπώσεις παρουσιάζονται στους ομιλητές, κι εκείνοι οφείλουν να επιλέξουν την ερώτηση που αντιστοιχεί στην προτεινόμενη διατύπωση.

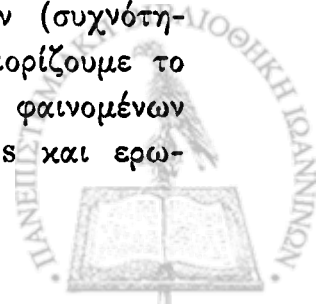
β) *Είδη κειμένων*

Όπως ήδη λέχθηκε μας ενδιαφέρει να συστήσουμε ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα του πληθυσμού που επιθυμούμε να μελετήσουμε. Κατά μια έννοια, κάθε δείγμα είναι πάντα αντιπροσωπευτικό ενός πληθυσμού, αλλά ως προς τι; Μπορούμε να μελετήσουμε τη γλωσσική χρήση σε είδη κειμένων όπως: (Μ. Σετάτος, 1987).

- 1) έγγραφα γραπτής πληροφόρησης: διαφήμιση, προσφορά, αίτηση...
- 2) ανακοινώσεις: έκθεση, πρωτόκολλο, πρακτικό, δημοσιογραφική είδηση, βιογραφικό σημείωμα...
- 3) περιγραφικά: περιγραφή εικόνας, γεγονόςτος, βιογραφία, χαρακτηρισμός, συστατική επιστολή, βιβλιοκρισία...
- 4) ερμηνευτικά: παράφραση, σχόλιο, υπόμνημα...
- 5) δεσμευτικά: συμβόλαιο, νόμοι, συμφωνητικό...
- 6) προσαγορευτικά: διαφημιστική αγγελία, οδηγίες χρήσης, αστυνομική διάταξη, προκήρυξη, πανηγυρικός, κήρυγμα...
- 7) συζητητικά: συζήτηση, ανάκριση...
- 8) αφηγηματικά: ημερολόγιο, αυτοβιογραφία, ρεπορτάζ, χρονικό.

Απαραίτητη προϋπόθεση των παραπάνω είναι να αποκτηθούν καταγραφές corpus αρκετά ευκρινείς για την αναγνώριση των μεταβλητών, όπου θα διαφαιίνεται ο φυσικός λόγος των ομιλητών.

Από τα παραπάνω διαπιστώνουμε ότι corpus και ερωτηματολόγια είναι απαραίτητες μέθοδοι μελέτης γλωσσικού υλικού και ότι η μια μέθοδος συμπληρώνει την άλλη, διότι με βάση τα πορίσματα του corpus προσδιορίζουμε το βαθμό γενικότητας ή περιορισμού των φαινομένων (συχνότητα), ενώ με βάση τα δεδομένα των ερωτηματολογίων προσδιορίζουμε το βαθμό χαλαρότητας ή αυστηρότητας της δόμησης αυτών των φαινομένων (συμφωνία/διαφωνία, βεβαιότητα/δισταγμός). Συνεπώς, corpus και ερω-

τηματολογία αποτελούν συμπληρωματικές μεθόδους μελέτης των γλωσσικών φαινομένων.

Όπως ήδη λέχθηκε, τα ποσοστά απαντήσεων των ερωτηματολογίων κατανέμονται σε ζώνες συμφωνίας/διαφωνίας με διαβαθμίσεις μεταξύ τους: συμφωνίας υψηλού βαθμού, διαφωνίας υψηλού βαθμού, μερικής συμφωνίας, μερικής διαφωνίας. Εάν, για παράδειγμα, για ένα ερώτημα υπάρχουν δύο πιθανότητες επιλογής, και οι μισοί από ένα σύνολο ομιλητών επιλέγουν την μια πιθανότητα και οι άλλοι μισοί την άλλη, αυτό αποτελεί περίπτωση διαφωνίας υψηλού βαθμού. Ενώ, εάν όλοι οι ομιλητές συμφωνούν και αναγνωρίζουν μια από τις δύο πιθανότητες ή συμφωνούν ως προς τη μη επιλογή οποιασδήποτε πιθανότητας, τότε η συμφωνία είναι μέγιστη.

Αφού λοιπόν αποφασίσουμε ποιοί ομιλητές θα είναι κατάλληλοι και κάτω από ποιές συνθήκες ή προϋποθέσεις και αφού συλλέξουμε τα κείμενα της επιλογής μας, υπάρχει και μια άλλη προϋπόθεση που πρέπει να λάβουμε υπόψη: η προθυμία των ομιλητών. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να κερδίσουμε την εμπιστοσύνη ενός συνόλου ομιλητών και έπειτα την άδειά τους να ερωτηθούν ή να καταγραφούν κάτω από φυσικές περιστάσεις αυθόρμητης επικοινωνίας.

Γ. Αναγνώριση μεταβλητών και των παραλλαγών τους

Η αναγνώριση των παραλλαγών των επιλεγμένων μεταβλητών είναι το πιο εύκολο στάδιο της εμπειρικής διερεύνησης, εφόσον γνωρίζουμε τις παραλλαγές και το μόνο που χρειάζομαστε είναι να τις προσδιορίσουμε. Παρόλαυτά, υπάρχει ένας βαθμός υποκειμενικότητας κατά την αναγνώριση των παραλλαγών όπως επίσης και το πρόβλημα του πλαισίου μέσα στο οποίο θα αναγνωριστεί κάποια παραλλαγή.

Δ. Επεξεργασία αριθμητικών δεδομένων

Η επεξεργασία των αριθμητικών δεδομένων αφορά τον υπολογισμό των αναγνωρισμένων εμφανίσεων κάθε παραλλαγής στο κείμενο και ενδεχομένως τη σύγκρισή του με δεδομένα άλλων κειμένων. Έτσι, εφόσον ο ερευνητής αναγνωρίζει στη συχνότητα των φαινομένων μια σπουδαιότητα, αυτόματα ενδιαφέρεται για μεθόδους ερμηνείας των αριθμητικών δεδομένων όσο το δυνατόν ασφαλείς. Ο ερευνητής χρειάζεται στατιστικά tests για να αποφασίσει πόσο σημαντικά είναι τα αριθμητικά δεδομένα. Υπάρχουν πολλά διαφορετικά στατιστικά tests, το καθένα κατάλληλο για διαφορετικό τύπο δεδομένων κι ο ερευνητής πρέπει να βεβαιωθεί ότι χρησιμοποιεί το σωστό για το συγκεκριμένο σκοπό (Jolivet, 1982).

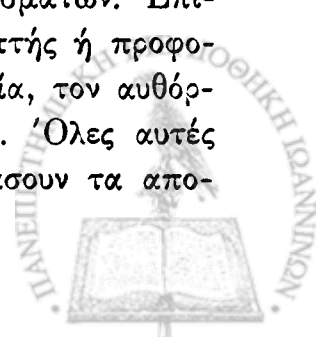
Εδώ υπάρχει αντίθεση ανάμεσα στην περιγραφή στατιστική και την επαγωγική στατιστική. Η περιγραφική στατιστική αφορά την περιγραφή συνόλου στοιχείων υπό παρατήρηση, ενώ η επαγωγική στατιστική αφορά μεθόδους γενίκευσης των παρατηρήσεων ενός corpus με ένα σύνολο corpora, από τα οποία το συγκεκριμένο corpus τυχαία αποσπάστηκε. Η πλειοψηφία σχεδόν των αναλύσεων που πραγματοποιούνται στο πλαίσιο της λειτουργικής γλωσσολογίας αναφέρονται στην περιγραφική στατιστική, η οποία έχει πολλά πλεονεκτήματα (καθιέρωση συχνότητας, ποσοστά, γλωσσολογική σημασία των αριθμών) αλλά και ένα σημαντικό περιορισμό: δεν επεκτείνει κατά τρόπο πιθανολογικό τα αποτελέσματα που αποκτήθηκαν με άλλο σύνολο δεδομένων απ' αυτό που μελετήθηκε. Αντίθετα, η βάση της επαγωγικής στατιστικής είναι ο υπολογισμός των πιθανοτήτων: η έννοια της πιθανότητας είναι δυνατό να επεκταθεί σε στοιχεία που παρατηρούνται και σε μη επαναλαμβανόμενα κείμενα.

Ε. Ερμηνεία των αποτελεσμάτων

Η ερμηνεία των αποτελεσμάτων είναι το πιο δύσκολο στάδιο εφόσον εδώ θα ενσωματωθούν τα δεδομένα σ' ένα γενικό θεωρητικό πλαίσιο που αφορά τη δομή της γλώσσας και τη σχέση της με την κοινωνία και τα άτομα. Η επιτυχία σ' αυτό το στάδιο εξαρτάται όχι μόνο από τη σωστή μεθοδολογία σε όλα τα προηγούμενα στάδια, αλλά επίσης και από το κατάλληλο γενικό θεωρητικό πλαίσιο. Τα αποτελέσματα που προκύπτουν από την έρευνα αντιπαρατίθενται με την αρχική υπόθεση και συζητούνται. Μ' αυτή τη διαρκή αντιπαραθέση υποθέσεων και δεδομένων μπορούμε να προσδιορίσουμε καλύτερα το φαινόμενο που ερευνούμε και υπό ορισμένες προϋποθέσεις να τροποποιήσουμε τις υποθέσεις μας.

3. Προβλήματα - Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, μέσω της εμπειρικής διερεύνησης είναι δυνατό να ερμηνεύσουμε τις γλωσσικές δομές, ξεκινώντας από την εξέταση γλωσσικού υλικού, και να τις ιεραρχήσουμε ανάγοντάς τες στη διαίσθηση και συμπεριφορά των ομιλητών. Από τη στιγμή που διατυπώνουμε τις υποθέσεις μέχρι την εξαγωγή συμπερασμάτων, ο ερευνητής αντιμετωπίζει τεχνικά προβλήματα που αφορούν τη συλλογή του υλικού, τον τρόπο συλλογής, την πραγμάτευση των δεδομένων και την ερμηνεία των αποτελεσμάτων. Επίσης, πρέπει να προσδιορίσουμε το επίπεδο της γλώσσας, γραπτής ή προφορικής, τη γεωγραφική περιοχή, την κοινωνική τάξη, την ηλικία, τον αυθόρμητο λόγο ή το απομονωμένο υλικό, τα στατιστικά μοντέλα. Όλες αυτές οι επερωτήσεις είναι σημαντικές διότι είναι δυνατό να επηρεάσουν τα αποτελέσματα της έρευνας.

Είναι ολοφάνερο πως ένα corpus κανονικής διάρκειας (τεσσάρων έως πέντε ωρών μαγνητοφωνικής καταγραφής) δεν παρέχει παρά λίγες πιθανότητες εμφάνισης ενός περιθωριακού φαινομένου. Η προσφυγή στα ερωτηματολόγια μας επιτρέπει να ξεπεράσουμε αυτή τη δυσκολία αν και συμβαίνει το εξής παράδοξο: ναί μεν είναι η πιο κατάλληλη τεχνική για τις περιθωριακές περιοχές της γλωσσικής δομής, κινδυνεύει όμως να τροποποιήσει τη συμπεριφορά του ομιλητή, κυρίως επειδή αναφέρεται σε περιοχές όπου ο ομιλητής έχει ισχυρές αβεβαιότητες, είναι δηλαδή επηρεάσιμος.

Συνεπώς, η έμφαση που δίνεται στην αναγκαιότητα της εμπειρικής διερεύνησης δεν υποδηλώνει ότι είναι δυνατό να χρησιμοποιείται απεριόριστα και χωρίς προβλήματα. Οι εμπειρικές μελέτες έχουν ορισμένους περιορισμούς και δύσκολα επεκτείνονται σε όλες τις γλωσσικές περιοχές. Το γεγονός ότι οι πιο πολλές εμπειρικές μελέτες αναφέρονται στη φωνολογία δεν είναι τυχαίο. Επίσης, εάν για τη σύνταξη η επεξεργασία ενός ερωτηματολογίου παρουσιάζει ορισμένες δυσκολίες, η επεξεργασία ενός σημασιολογικού ερωτηματολογίου είναι δυσχερέστερη και ακόμα δυσχερέστερη η επεξεργασία ενός πραγματολογικού και αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι υπάρχουν λίγες εμπειρικές μελέτες σύνταξης και σημασιολογίας και ελάχιστες πραγματολογίας. Αυτό αναμφίβολα οφείλεται στη φύση της κάθε περιοχής. Η φωνολογία ασχολείται με περιορισμένο αριθμό στοιχείων σε σύγκριση με τις άλλες γλωσσικές περιοχές που χαρακτηρίζονται από ποικιλία μεταβλητών.

Παρά τις δυσκολίες όμως που χαρακτηρίζουν τις εμπειρικές μελέτες είναι δυνατό να εξετάσουμε τις γλωσσικές λειτουργίες που επιθυμούμε να μελετήσουμε και να διαπιστώσουμε τη διαβάθμισή τους ανάγοντάς τες στη διαίσθηση και συμπεριφορά των ομιλητών, με την πεποίθηση ότι η σταδιακή χρήση τους θα διευρύνει περαιτέρω τον τομέα της εμπειρικής έρευνας.

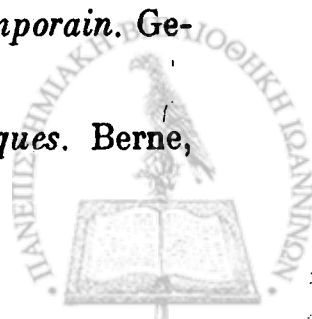
Συνεπώς, οποιαδήποτε συμπεράσματα ερμηνείας κάποιου γλωσσικού φαινομένου θα πρέπει να προκύπτουν μετά από συγκεκριμένη εμπειρική έρευνα ανάλογα με την περίπτωση επικοινωνίας έτσι ώστε να έχει την απαιτούμενη αποτελεσματικότητα. Κατ' αυτόν τον τρόπο, θα έχουμε διεύρυνση της εμφάνισης ενός γλωσσικού φαινομένου στον γραπτό λόγο, στον προφορικό, κυρίως όμως διαβάθμιση αυτού του φαινομένου σύμφωνα με τις κοινωνικές μεταβλητές που οριοθετήσαμε και τα κείμενα στα οποία το φαινόμενο μελετήθηκε.

Οι εκτιμήσεις αυτές εκτός του ότι θα προάγουν τη γλωσσολογική έρευνα, θα βοηθήσουν και στη διδασκαλία των λειτουργικών ποικιλιών της γλώσσας.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Chomsky, Noam 1965: *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- David, Jean et Martin, Robert 1974: *Statistique et linguistique*. Paris, Klincksieck.
- François, Denise 1974: *Français parlé. Analyse des unités phoniques et significatives d'un corpus recueilli dans la région parisienne*. Paris, Société d'études linguistiques et anthropologiques de France.
- François, Frédéric 1977: Le fonctionnalisme en syntaxe. *Langue française*, 35.
- Hudson, R. A. 1980: *Sociolinguistics*. Cambridge UP.
- Javeau, Claude 1982: *L'enquête par questionnaire*. Editions de l'Université de Bruxelles.
- Jolivet, Rémi 1982: *Descriptions quantifiées en syntaxe du français*. Editions Slatkine.
- Mahmoudian, M. 1976: Rigueur et laxité de structure en syntaxe. *Etudes de Lettres*, 1.
- Mahmoudian, M. 1981: Hypothèse et vérification en linguistique. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, Θεσσαλονίκη, Εκδοτικός Οίκος Κυριακίδη.
- Martinet, A. 1945: *La prononciation du français contemporain*. Genève, Droz.
- Martinet, A. 1955: *Economie des changements phonétiques*. Berne, A. Francke.

- Martinet, A. 1960: *Eléments de linguistique générale*, Paris., A. Colin.
- Martinet, A. 1962: *A Functional View of Language*. Oxford, Clarendon Press.
- Muller, Ch. 1979: *Langue française et linguistique quantitative*. Genève, Slatkine.
- Σετάτος, Μ. 1987: Η λειτουργική διαμόρφωση του λόγου και η διδασκαλία της. *ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ*, 47, Θεσσαλονίκη.

